

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ՀԱՆՑԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՆՁՆԵԼՈՒ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԴԵՐԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Արա ՏԻԴԱՆՅԱԼ

ՀՀ-ում ինտերպոլի ազգային կենտրոնի բյուրոյի պետ, «ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր» ՊՈԱԿ-ի ասպիրանտ

Պատժի և պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքը պետության հիմնական և կարևորագույն սկզբունքներից է: Այն սահմանված է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդված 7-ով, որի հիմնական էությունը այն է, որ յուրաքանչյուր անձ, ով կատարել է հանրորեն վտանգավոր և քրեօրեն պատժելի արարք, կրի օրենքով սահմանված համարժեք պատիժ:

Սակայն, հանցագործություն կատարած անձինք հանցագործությունը կատարելուց հետո հիմնականում փորձում են խուսափել պատասխանատվությունից՝ թաքնվելով իրավապահ մարմիններից: Օգտվելով պետությունների սահմանների թափանցիկությունից, նորագույն տեխնիկայի օգտագործմամբ կեղծ փաստաթղթերի պատրաստման, ուրիշի անհատական տվյալների յուրացման (fishing) և այլ մեթոդների կիրառման հնարավորությունից՝ հանցագործություն կատարած անձիք շատ հեշտությամբ կարողանում են մեկնել այն երկրներից, որտեղ կատարել են հանցագործությունը՝ հուսալով խուսափել պատասխանատվությունից: Հանցավոր խմբավորումներն առավել ճկուն են գործում՝ երբեմն միտումնավոր խախտելով երկրների պետական սահմանները իրենց հանցավոր գործունեության իրականացման համար: Մի շարք հանցագործություններ, ինչպիսիք են օրինակ՝ տնտեսական,

համակարգչային, էկոլոգիական, կարող են ունենալ անդրսահմանային հետևանքներ, երբ հանցագործություն կատարած անձը նույնիսկ չի լքում իր երկիրը:

Գիտակցելով վերոգրյալը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ միջազգային հանցագործությունների, հատկապես ահաբեկչական և անդրազգային հանցավոր խմբավորումների դեմ պայքարն արդյունավետ իրականացնել հնարավոր է միայն համատեղ ջանքերով, միջազգային հանրությունը և հատկապես իրավապահ մարմինները ձեռնամուխ են եղել պայքարի նոր մեթոդների մշակմանը և արդեն իսկ գործողների կատարելագործմանը:

Այս առումով պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի ի կատարածելու կարևորագույն մեթոդներից մեկը հանցանք կատարած անձանց հանձնման ինստիտուտն է: Վերջինիս կարևորությունը փաստում է նաև այն հանգամանքը, որ տվյալ ոլորտը կարգավորվում է իրավունքի տարբեր ճյուղերով, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, քրեական օրենսգրքով, քրեական դատավարության օրենսգրքով, մի շարք միջազգային կոնվենցիաներով, երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերով, որոնց միացել է նաև Հայաստանի Հանրապետությունը:

Հանցանք կատարած անձանց հանձնման ինստիտուտի բուն էությունն առավել պարզ հասկանալու համար նախ անհրաժեշտ է պարզաբանել դրա անվանումը: Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդված 16-ը կոչվում է «Հանցանք կատարած անձանց հանձնելը», որը, համաձայն հոդվածի մաս 2-ի, վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս հանցանք կատարած, Հայաս-

տանի Յանրապետությունում գտնվող օտարերկրյա քաղաքացիների, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ պատիժը կրելու համար օտարերկրյա պետությանը հանձնելուն: Այսինքն խոսքը երկու իրավական կարգավիճակ ունեցող անձանց հանձնման մասին է, որը հետապնդում է երկու նպատակ՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկել, պատիժը կրել:

Գործնականում հիմնականում կիրառվում է «էքստրադիցիա» տերմինը, իսկ վերջին շրջանում առավել շատ գործածվում է «արտահանձնում» բառը:

Արտասահմանյան երկրների օրենսդրություններում հանցանք կատարած անձանց հանձնման ինստիտուտը հայտնի է ընդամենը մեկ տերմինով՝ extradition: Այն ծագել է լատիներեն extradere կամ extraditio բառից, որը նշանակում է փախուստի դիմած հպատակին ստիպողաբար իր տիրոջը վերադարձնել: Extra լատիներեն նշանակում է «դուրս», de նշանակում է «-ից», իսկ re՝ «իրականություն, վայր», այսինքն՝ ինչ-որ վայրից դուրս. լատիներեն ex նշանակում է նաև «-ից», իսկ ditio՝ «առաքում», այսինքն՝ ինչ-որ մի վայրից անձի փոխանցում: Ինչ վերաբերում է extradition տերմինի սահմանմանը, ապա դեռևս 1902 թվականին ԱՄՆ վճռաբեկ դատարանը պարզաբանել է այն, համաձայն որի՝ էքստրադիցիան «մի պետության կողմից մեկ այլ պետությանը անձի հանձնումն է, որը մեղադրվում է կամ դատապարտվել է հանցագործություն կատարելու համար իր երկրի տարածքից դուրս և մյուսի տարածքային իրավասության շրջանակում, որը, լինելով իրավասու փորձելու պատժել նրան, պահանջում է հանձնումն»¹:

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքում (հոդված 13), ինչպես և մեր քրեական օրենսգրքում, կիրառվել է «հանցանք կատարած անձանց հանձնելը» (Выдача лиц, совершивших преступления) ձևակերպումը, սակայն ՌԴ Սահմա-

նադրության հոդված 63-ի մաս 2-ում սահմանված է «հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձանց հանձնումը» (Выдача лиц, обвиняемых в совершении преступления) ձևակերպումը:

Եր. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանում» հանձնել նշանակում է տալ, ուրիշի տրամադրության տակ դնել, վերադարձնել և այլն: Իմաստային առումով «հանձնելը» համապատասխանում է ձևակերպման բնույթին, սակայն գոյություն ունի նաև հանձնման ինստիտուտ, որը չպետք է խառնել «հանցանք կատարած անձանց հանձնելու» ինստիտուտի հետ (այս երկուսի տարբերությանը կանդադառնանք քիչ ավելի ուշ):

Եթե փորձենք extradition բառը թարգմանել և հարմարեցնել հայերենին, ապա լավագույն տարբերակը կարող ենք համարել հենց «արտահանձնում» բառը, որը, սակայն, առկա չէ հայերենի բացատրական բառարաններում և, փաստորեն, նորաբանություն է:

Իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում են էքստրադիցիայի հասկացության մի շարք մեկնաբանությունների, համաձայն որոնց՝ էքստրադիցիան.

1. գործընթաց է, երբ մի երկրի արդարադատությունից խուսափող անձը, որը ապաստան է փնտրում մեկ այլ երկրի տարածքում, վերջինիս կողմից փոխանցվում է առաջինին,

2. ակտ է, որի համաձայն պետությունը փոխանցում է հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձին կամ դատապարտյալին այն երկրին, որն իրավունք ունի այդ անձին դատապարտելու կամ պատժելու,

3. մի երկրի կողմից մյուսին անձի ձևական փոխանցումն է՝ նրան մեղադրելու կամ պատժելու համար,

4. մեղադրյալի կամ դատապարտյալի փոխանցումն է այն երկրին, որի տարածքում համարվում է, որ այդ անձը կատարել է հանցագործություն կամ դրա համար դատապարտվել է այն երկրի կողմից, որի տա-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

րածքում տվյալ պահին գտնվում է ենթադրյալ հանցագործը,

5. հանցագործի փոխանցումն է այն երկրի կողմից, որի տարածքում գտնվում է հանցագործը, մեկ այլ երկրի՝ նրա նկատմամբ դատաքննություն իրականացնելու կամ պատիժ կիրառելու նպատակով,

6. հանցագործին այլ պետությանը փոխանցելու գործընթաց է՝ քրեական պատիժ կիրառելու նպատակով,

7. դատավարական օգնության ակտ է, որի էությունը հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձի կամավոր փոխանցումն է մեկ այլ պետությանը այն երկրի կողմից, որի տարածքում նա գտնվում է, և որը տուժել է այդ անձի կողմից կատարված հանցագործության պատճառով և պահանջում է նրա փոխանցումը:

Հիշյալ ձևակերպումներից ոչ մեկը չի կարելի սխալ համարել, քանզի դրանցից յուրաքանչյուրն այս կամ այն կերպ արտացոլում է էքստրադիցիայի էությունը՝ հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող անձն մի երկրի կողմից մեկ այլ երկրին փոխանցելը՝ վերջինիս կողմից իր իրավասությունները կիրառելու նպատակով: Սակայն այդ բոլոր ձևակերպումներն ամբողջությամբ չեն արտահայտում էքստրադիցիայի էությունը: Որոշ հեղինակներ էքստրադիցիայի սահմանման մեջ հիմնական շեշտը դնում են ոչ թե դրա բուն էության, այլ գործընթացի վրա, որից էլ ձևավորվում է սահմանման անկատար կամ թերի լինելու հանգամանքը²:

ԱՄՆ-ի իրավական պրակտիկայում էքստրադիցիան ևս սահմանվում է որպես «գործընթաց, որի միջոցով երկիրը, համաձայն պայմանագրային դրույթների և գործող սահմանափակումների, խնդրում է մեկ այլ երկրի իրեն փոխանցել անձին, որը մեղադրվում է հայցող երկրի քրեական օրենսգրքով պատժելի իրավախախտում կատարելու մեջ, այն դեպքում, երբ այդ

անձը տվյալ պահին գտնվում է հայցվող երկրի իրավասության ներքո՝ այդ անձին նրա նկատմամբ ներկայացված քրեական մեղադրանքի համար պատասխանատվության ենթարկելու, դատական քննություն իրականացնելու և կայացված վճիռն ի կատար ածելու նպատակով»:

Կարծում ենք, որ առավել կարևոր է ուշադրություն դարձնել հողված 16-ի ձևակերպման բուն էությանը՝ «հանցանք կատարած անձանց հանձնելը»: Փաստորեն «հանձնվում» են *հանցանք* կատարած անձիք (այստեղ խոսքը չի վերաբերում պատիժը կրելու համար հանձնելուն): Այսինքն մենք արդեն իսկ գիտենք, որ հենց հանձնման ենթակա անձն է կատարել հանցագործությունը: Իսկ ո՞ր մնաց անմեղության կանխավարկածը: Համաձայն Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի հողված 6-ի մաս 2-ի. «Յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործության մեջ, անմեղ է համարվում, մինչև որ նրա մեղավորությունը չապացուցվի օրենքին համապատասխան»: Նմանատիպ դրույթ սահմանված է նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության հողված 21-ով, իսկ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հողված 9-ի՝ ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքի մաս 1-ի համաձայն. «Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն հանրության համար վտանգավոր այնպիսի գործողության կամ անգործության և հանրության համար վտանգավոր հետևանքների համար, որոնց վերաբերյալ նրա մեղքը հաստատված է իրավասու դատարանի կողմից»: Այսինքն՝ միայն դատարանն է իրավասու անձին ճանաչել մեղավոր կատարված հանցագործության համար, մինչդեռ հանձնման ենթակա են հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձինք, այսինքն՝ մեղադրյալները, որոնց նկատմամբ դեռ դատական քննություն չի իրականացվել, և չի բացառվում, որ այդ անձը արդա-

րացվի:

Հետևաբար կարծում ենք, որ այս ձևակերպումը կարիք ունի փոփոխման: Որպես այլընտրանք առաջարկում ենք օգտագործել ընդամենը մեկ տերմին (ինչպես էքստրադիցիան է), որի լավագույն տարբերակը կարող է լինել հենց «արտահանձնումը»:

Հոդված 16-ի նկարագրական մասում ևս օգտագործվում է «հանցանք կատարած» արտահայտությունը, և հիշյալ պատճառաբանությամբ այն կարելի է փոխարինել «հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող» արտահայտությամբ (հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ անձի նկատմամբ հետախուզում հայտարարվում է քրեական գործով անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելուց հետո):

Նմանատիպ փոփոխություններ անհրաժեշտ է կատարել նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան հոդվածներում (478, 479, 480, 487):

Բացի այդ, ինչպես նշեցինք, հանձնումը վերաբերում է երկու իրավական կարգավիճակ ունեցող անձանց: Եթե պատիժը կրելու նպատակով անձանց հանձնելու պարագայում անեն ինչ պարզ է, այսինքն՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով անձը մեղավոր է ճանաչվել կատարված հանցագործության համար և ենթակա է հանձնման պատիժը կրելու նպատակով, մինչդեռ մյուս պարագայում, ըստ օրենսդրի, անձը հանձնվելու է «քրեական պատասխանատվության ենթարկելու» նպատակով: Այստեղ կրկին խնդրի առաջ ենք կանգնում, քանզի անձը համարվում է մեղադրյալ, նրա նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում և հայտնաբերվելուց ու հանձնումն իրականացվելուց հետո դատական քննության ընթացքում պետք է հաստատվի նրա մեղքը կատարված հանցագործության մեջ, որից հետո սահմանվի պատիժ, և որից հետո միայն կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության: Այս փուլերից յուրաքանչյուրում անձը

կարող է թե՛ արդարացվել, թե՛ ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: ԱՄՆ վճռաբեկ դատարանի 1902 թվականի՝ էքստրադիցիայի հասկացության պարզաբանման տեքստում նշված է «փորձելու պատժել» արտահայտությունը, այսինքն՝ միանշանակ չէ, որ անձին կկարողանան ենթարկել պատժի:

Նմանատիպ ձևակերպում է տրված նաև Եվրոպական կոնվենցիայի 1957 թվականի Հանձնման մասին, հոդված 1-ում. «Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են միմյանց հանձնել Կոնվենցիայի դրույթներին և պայմաններին համաձայն հանձնման ենթակա բոլոր այն անձանց, որոնց դեմ հայցող կողմի իրավասու մարմինները գործ են հարուցել, կամ որոնք հետախուզվում են վերոհիշյալ մարմինների կողմից դատավճռի կատարածման կամ կալանավորման նպատակով»:

Մինչդեռ, 2002 թվականին Քիշնևում ստորագրված ԱՊՀ երկրների Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին կոնվենցիայի հոդված 66-ով նույնպես տրված է մեր և ՌԴ օրենսգրքերին համապատասխան ձևակերպում. «Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են, Կոնվենցիայով նախատեսված պայմաններին համապատասխան, հարցման հիման վրա միմյանց հանձնել իրենց տարածքներում գտնվող անձանց՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ դատավճիռն ի կատարածելու համար»:

Հետևաբար, կարծում ենք՝ «քրեական պատասխանատվության ենթարկելու» արտահայտությունը անհրաժեշտ է փոխարինել «քրեական հետապնդում իրականացնելու» արտահայտությամբ, ինչպես որ տրված է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 480-ում:

Արտահանձնումը քրեական հետապնդումից և պատժի կրումից խուսափող և այլ երկրի տարածքում գտնվող անձանց վե-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

րադարձման ամենատարածված և հիմնական միջոցն է: Սակայն գործում են քրեական հետապնդումից և պատժի կրումից խուսափող անձանց վերադարձման այլ միջոցներ ևս, որոնք չպետք է շփոթել արտահանձնման հետ: Դրանց առավել տարածված ձևերն են.

1. դատապարտյալի փոխանցումը,
2. փոխանցումը և հանձնումը,
3. արտաքսումը,
4. խաբկանքի կիրառումը,
5. անձի առևանգումը,
6. ֆիզիկական ոչնչացումը:

1. Պատժի հետագա կրման նպատակով դատապարտյալների փոխանցումը չնայած բավականին նման է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդված 16-ով նախատեսված պատժի կրումից խուսափող անձանց հանձնելու դրույթներին, սակայն այս երկու ինստիտուտները էականորեն տարբերվում են միմյանցից: Պատժի հետագա կրման նպատակով դատապարտյալների փոխանցման դեպքում դատապարտյալը չի խուսափում արդարադատությունից և իր նկատմամբ սահմանված պատժի կրումից, այլ ընդամենը հետագա պատիժը իր երկրում կրելու նպատակով փոխանցվում է այն երկրին, որի քաղաքացին է, ինչը կարող է իրականացվել միայն իր՝ դատապարտյալի համաձայնության դեպքում: Հարկ է նշել, որ ոչ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում և ոչ էլ քրեական օրենսգրքում դատապարտված անձանց պատժի հետագա կրման նպատակով փոխանցման վերաբերյալ դրույթներ նախատեսված չեն (միայն Օտարերկրացիների մասին օրենքի հոդված 40-ի մաս 2-ում է տրված, որ «Այն օտարերկրացիները, որոնք ազատագրված են դատապարտվել Հայաստանի Հանրապետությունում, կարող են Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով

սահմանված կարգով փոխանցվել իրենց ծագման պետություն՝ հետագա պատիժը կրելու նպատակով»): Այդուհանդերձ, Հայաստանի Հանրապետությունը լայնորեն կիրառում է այս գործընթացը: Միայն 2012 թվականի ընթացքում ստացվել են այլ երկրներում դատապարտված և պատիժը կրող Հայաստանի Հանրապետության 62 քաղաքացու դիմում՝ պատժի մնացած մասը Հայաստանի Հանրապետությունում կրելու խնդրանքով, որոնցից քսանը բավարարվել է, երեսունհինգը՝ մերժվել, իսկ մնացածը քննարկման փուլում են: Այդ ժամանակահատվածում Հայաստանի Հանրապետությունից այլ երկրներին փոխանցվել են վեց դատապարտյալներ:

2. Փոխանցման և հանձնման ինստիտուտը նախատեսված է մի շարք միջազգային պայմանագրերում և կոնվենցիաներում: Մասնավորապես, Միջազգային քրեական դատարանի կանոնակարգը (Հռոմ, 17.07.1998թ., հոդվածներ՝ 59, 89, 91), որը ստորագրել է նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, նախատեսում է անձի ձերբակալումը և փոխանցումը դատարանին: Միջազգային դատարաններին անձանց փոխանցման վերաբերյալ դրույթներ Հայաստանի Հանրապետության ազգային օրենսդրությամբ ևս նախատեսված չէ: Եվրոպական միության խորհրդի 2002 թվականի հունիսի 13-ին ընդունվեց եվրոպական կալանքի սանկցիայի և անդամ երկրների միջև անձանց փոխանցման գործընթացի մասին որոշումը, որով վերացվեց արդարադատությունից խուսափել փորձող անձանց արտահանձնման գործընթացը (որոնց նկատմամբ առկա է եվրոպական կալանքի սանկցիա), և ընդունվեց այդ անձանց փոխանցման գործընթաց:

Որոշ երկրներում էլ կիրառվում է հետախուզվողների և կասկածյալների հանձնման ինստիտուտը, որն իրականացվում է երկկողմ և բազմակողմ համաձայնագրի կամ պայմանագրի առկայության դեպքում: Բրիտանական Ազգերի համագործակցության 1966 թվականի «Փախուստի դիմած

հանցագործների մասին ակտը» նախատեսում է հանցագործություն կատարած անձանց վերադարձ այն երկիր, որտեղ նրանք կատարել են հանցագործություն՝ առանց էքստրադիցիայի համար պահանջվող գործելառի:

3. Արտաքսումը, համաձայն Հայաստանի Հանրապետության «Օտարերկրացիների մասին» օրենքի հոդված 3-ի, օտարերկրացու հարկադիր հեռացումն է Հայաստանի Հանրապետությունից նրա՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվելու կամ բնակվելու օրինական հիմքերի բացակայության դեպքում: Հիշյալ անձիք արտաքսվում են այն երկիր, որտեղի քաղաքացին են կամ որտեղից որ ժամանել են: Հետևաբար, եթե նրանք որոնվում են քրեական հետապնդումից կամ պատժի կրումից խուսափելու համար, արտաքսման դեպքում կարող են վերադարձվել այդ երկրներ:

Արտաքսումը և արտահանձնումը տարբերվում են մի շարք հիմքերով:

Առաջին տարբերությունը այն է, որ արտաքսումն իրականացվում է այն երկրի նախաձեռնությամբ, որի տարածքում գտնվում է տվյալ անձը, մինչդեռ արտահանձնումն իրականացվում է այլ երկրի հայցադիմումի հիման վրա:

Երկրորդ, եթե արտահանձնումից հետո անձը ենթակա է քրեական հետապնդման կամ արդեն իսկ նրա նկատմամբ կայացված դատավճռի կիրառման, ապա արտաքսումը նման բան չի նախատեսում:

Երրորդ, չնայած տեսական գրականության մեջ երբեմն առաջ է քաշվում այն կարծիքը, որ արտահանձնումը պատժատեսակ է, կարծում ենք, որ դա սխալ դիրքորոշում է, քանի որ արտահանձնումն չիրականացվելու դեպքում, միևնույնն է, հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող անձը կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության այն երկրի տարածքում, որտեղ որ հայտնաբերվել է՝ քրեական գործը փոխանցելու պարագայում, իսկ արտահանձնման դեպքում կարող է արդարացվել, մինչդեռ արտաքսումն

հնքնին իրենից պատիժ է ներկայացնում:

4. Խաբկանքի կիրառումը քրեական հետապնդումից կամ պատժի կրումից խուսափող անձանց վերադարձնելու միջոց է, որը, փաստորեն, որևէ հակաօրինակություն չի պարունակում և համարվում է արտահանձնման այլընտրանք: Այս դեպքում իրավապահ մարմինները կիրառում են խարդախություն, խորամանկություն, խաբեություն հետախուզվողին այն երկրից, որտեղ որ նա գտնվում է, այլ երկրի կամ հետապնդում իրականացնող երկրի տարածք մուտք գործելու և այնտեղ ձերբակալելու ու վերադարձնելու համար: Օրինակ, եթե Հայաստանի Հանրապետության իրավապահ մարմինների կողմից հետախուզվող անձը, որը գտնվում է Թուրքիայում (որի հետ չկան դիվանագիտական հարաբերություններ) իր հարազատներին տեսակցելու կամ այլ նպատակներով մեկնի Վրաստան, որտեղ էլ ձերբակալվի:

5. Երբ արտահանձնումը հնարավոր չէ իրականացնել համաձայնագրի բացակայության, քաղաքական կամ այլ պատճառներով, երկրները երբեմն դիմում են առևանգման միջոցին՝ առանց այն երկրի համաձայնության, որի տարածքում գտնվում է հետախուզվողը: Բնականաբար, սա համարվում է հանցագործություն, ավելին՝ նույնիսկ դիտվում է որպես միջազգային բնույթի հանցագործություն և հակասում է մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների մասին սկզբունքներին: Մինչդեռ 1989թ.-ին ԱՄՆ Արդարադատության դեպարտամենտի իրավական խորհրդի վարչությունը, վերանայելով իր նախկին դիրքորոշումը, որոշեց, որ համաձայն ազգային օրենսդրության՝ ՀԴԲ-ն իրավական լիազորություններ ունի ձերբակալելու անձանց այլ երկրներում՝ առանց այդ երկրների համաձայնության: Իսկ Մեքսիկայից ԱՄՆ հատուկ ծառայությունների կողմից Humberto Alvarez Machain-ի առևանգման հայտնի դեպքից հետո Իրանի Իսլամական Հանրապետության Պառլամենտում օրենքի նախագիծ էր ներկայաց-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

վել, որի համաձայն՝ ԻԻՀ նախագահին իրավունք էր վերապահվում ձերբակալել ԱՄՆ քաղաքացիներին ցանկացած վայրում, եթե նրանք որևէ գործողություն են իրականացրել Իրանի քաղաքացիների կամ ունեցվածքի դեմ, և տեղափոխել նրանց Իրան՝ դատաքննության ենթարկելու համար:

Տարբեր երկրների կողմից քրեական հետապնդում իրականացնելու նպատակով անձանց առևանգում իրականացվում է միայն բացառիկ դեպքերում՝ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անձանց վերադարձնելու նպատակով: Ինչպես նշեցինք, անձանց առևանգումը հանցագործություն է համարվում, սակայն շատ երկրներ, որտեղից որ իրականացվել է առևանգումը, զգալի նշանակություն չեն տալիս այդ հարցին և երբեմն էլ համագործակցում են մյուս երկրի հատուկ ծառայությունների հետ: Հանրությանը հայտնի նման դեպքերից կարելի է առանձնացնել Իսրայելի կողմից 1960 թվականին Ադոլֆ Եյխմանի առևանգումը Արգենտինայից, Թուրքիայի կողմից 1999 թվականին Աբդուլլահ Օջալանի առևանգումը Քենիայից, Իսրայելի կողմից 2011 թվականին Դիռառ Աբու Սեեսիի առևանգումը Ուկրաինայից և այլն:

6. Ֆիզիկական ոչնչացումն առավել ծանր հանցագործություն է համարվում, քան անձի առևանգումը, և կարող է միջազգային լուրջ կոնֆլիկտի պատճառ դառնալ: Այդ իսկ պատճառով, եթե անձի առևանգման դեպքում առևանգող երկիրը հիմնականում «խոստովանում» է առևանգման փաստը, ապա ֆիզիկական ոչնչացման դեպքում նման բան տեղի չի ունենում: Հանրությանը հայտնի վերջին նման դեպքերից էր 2004 թվականի փետրվարին Քաթարի մայրաքաղաքում Չեչնիայի նախկին փոխնախագահ Չելիմխան Յանդարբիևի ոչնչացումը, որը միջազգային մակարդա-

կով հետախուզվում էր Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի հոդվածներ 208, 279, 317 հատկանիշներով, կամ ԱՄՆ-ի հատուկ ծառայությունների կողմից թիվ մեկ ահաբեկիչ համարվող Բին Լադենի ոչնչացումը 2011 թվականի մայիսի 2-ին Պակիստանում:

Արտահանձնման հիմնական նպատակը պատժի անխուսափելիության սկզբունքի կիրառումն է, այսինքն՝ այն երկրի կողմից, որի տարածքում գտնվում է անձը, արտահանձնում է իրականացվում՝ մեկ այլ երկրի տարածքում քրեական հետապնդում իրականացնելու կամ այդ անձի նկատմամբ արդեն իսկ կայացրած դատավճիռն ի կատար ածելու նպատակով: Սակայն քիչ չեն այն դեպքերը, երբ արտահանձնում չի իրականացվում ինչ-ինչ պատճառներով: Եվ տեղին է այն կարծիքը, որ արտահանձնման մասին որոշում հիմնականում կայացվում է ոչ թե հանցավորության դեմ համատեղ պայքարի օբյեկտիվ անհրաժեշտության նկատառումներից կամ իրավաբանական բոլոր փաստարկների անշահախնդիր ուսումնասիրությունից ելնելով, այլ այդ որոշումը պարունակում է քաղաքական ենթատեքստ³, և հանձնող ու հայցող երկրների միջև առկա հարաբերություններից, հանձնող երկիրը կարող է «գտնել» հիմնավորումներ հայցը չբավարարելու կամ բավարարելու համար: Այդ իսկ պատճառով գործում է միջազգային իրավունքի կարևորագույն սկզբունքը՝ «արտահանձնիր կամ դատապարտիր»: Գիշտ է, չի կարելի պնդել, թե երկրից արտահանձնումը և այդ երկրում դատապարտումը հավասարազոր են. օրինակ՝ պատժի ավելի խիստ լինելու հանգամանքը, դատապարտյալների պահման պայմանները, հետազայում այդ երկիր վերադառնալու բարդությունները պատճառ են դառնում, որ ՀՀ իրավապահ մարմինների կողմից հետախուզվող և եվրոպական երկրներում մինչէքստրադիցիոն կալանքի տակ գտնվող անձինք գերադասեն արտահանձնման մասին դատարանների որոշումները բողոքարկելու միջոցով

ավելի երկար մնալ այդ երկրների բանտերում, քան պատիժը կրել ՅՅ-ում: Այդուհանդերձ, նպատակը մեկն է՝ պատժի ամխուսափելիությունը:

Սակայն սա արտահանձնման միակ նպատակը չէ: Նախ՝ արտահանձնումը վկայում է միջազգային պայմանագրերի վրա հիմնված երկրների միջև համագործակցության դրսևորման և միջազգային իրավակարգի ամրապնդման մասին: ՄԱԿ-ի Հանցավորության կանխարգելման և քրեական արդարադատության վերաբերյալ 11-րդ կոնգրեսի (Բանգկոկ, 18-25 ապրիլի, 2005թ.) փաստաթղթերում ընդգծված է, որ «հանցավորությունը ավանդաբար դիտվում էր որպես ազգային դրսևորում, այդ իսկ պատճառով հանցագործությունների քննությունը և քրեական հետապնդումը տևական ժամանակ դիտվում էին որպես ներպետական խնդիր: Երկրի սահմաններից դուրս կատարված հանցագործությունները անհանգստություն չէին պատճառում այդ երկրի իշխանություններին և, հետևաբար, միտված չէին օժանդակելու մեղավորներին պատասխանատվության ենթարկելու հարցում»: Ներկայումս այդ մոտեցումն ամբողջովին փոխվել է, և երկրները գիտակցում են միայնակ պայքար մղելու անհնարիությունը և ինչպես երկկողմ, այնպես էլ բազմակողմ պայմանագրերի միջոցով պարտավորվում են իրավական օժանդակություն ցուցաբերել միմյանց, որտեղ էական դեր է խաղում հենց արտահանձնումը¹: Արտահանձնման մասին երկրների միջև պայմանագրի առկա-

յությունը վկայում է նաև միջազգային քաղաքական դաշտում այդ երկրների համագործակցության մակարդակի մասին:

Երկրորդ. արտահանձնումը զգալի դեր է խաղում հանցագործության նախականման առումով: Տեսնելով, որ հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող անձը, նույնիսկ պատասպարվելով արտասահմանյան երկրներում, ենթարկվում է արտահանձնման և պատասխանատվության, հանցավոր նպատակ ունեցող անձինք կարող են փոխել իրենց մտադրությունը: Սակայն այստեղ առկա է նաև հակառակ արձագանքի մտավախությունը, երբ, օրինակ, անձը, տեսնելով, որ համաձայնագրի բացակայության կամ այլ հանգամանքներից ելնելով իր երկիրը արտահանձնում չի իրականացնում մի որևէ երկրից, կարող է հուսալ, որ կատարելով հանցագործություն և պատասպարվելով այդ երկրում՝ կխուսափի պատասխանատվությունից: Այս առումով դեռևս 1880 թվականի Օբսֆորդյան ռեզալուցիայի 1-ին կետում իրավաճիորեն սահմանվել է, որ արտահանձնումը «միջազգային ակտ է, որը համապատասխանում է արտահանձնում իրականացնող երկրի արդարացի շահերին, քանի որ այն նպատակ ունի կանխարգելել քրեական օրենքի խախտումը»:

Ի վերջո, արտահանձնման միջոցով պետությունը կարող է ի կատար ածել օրենքով սահմանված հարկադրանքի միջոցները, որով հավաստում է թե՛ իր քաղաքացիների պաշտպանության և թե՛ պետականության պահպանման կարողությունը:

¹ Jordan J. Paust, M. Cherif Bassiouni. *International Criminal Law Cases and Materials*. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 1999, էջ 46:

² Տե՛ս Крупцов А.А. *Выдача лиц, совершивших преступление*. М.: Проспект, 2011, էջ 81:

³ Տե՛ս Струк Ю.Б. *Понятие выдачи лиц, совершивших преступление // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2007. No 29, էջ 111:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 110:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

THE CONCEPT, ROLE AND IMPORTANCE OF EXTRADITION

Ara FIDANYAN

*The Head of National Central
Bureau of Interpol in the RA,
post-graduate student of the Academy
of Police of the RA*

The present article applies to the concept of extradition, its role and objectives, the

relation to the other relevant institutions and their discrepancy.

It was attempted to analyze the concept of extradition both in semantic and legal terms, the approaches of various countries and scientists were rendered, presumable solutions and variants were recommended aimed to regulate the issues raised by the author of the article.